

#10 Perspectiva transformadora

Fomentar la participació i l'acció a partir de la presa de decisions crítiques i fonamentades. Educar per entendre el món i poder actuar, transformar-lo des del compromís perquè sigui més just i humà.

L'acte educatiu pot prendre dos camins: el de la reproducció del sistema i les desigualtats, o el de la transformació social. Aquest segon necessita de la formació del pensament crític, l'educació en valors democràtics i en defensa dels drets humans i una pràctica constant de l'acció.

La projecció de futur en l'acció i la transformació és un element clau i definitori dels estudis socials crítics. Comprendre el món per tal d'actuar-hi de manera crítica i compromesa per fer-lo "menys lleig, menys malvat, menys deshumanitzat" (Freire, 1997) és la finalitat bàsica de l'ensenyament de les ciències socials. Qualsevol perspectiva de promoure un canvi social requereix d'un diagnòstic de la situació present -entendre el món i els seus problemes-; d'un horitzó utòpic –basat en els drets humans i l'esperança en un món més just i on tothom hi tingui cabuda-, i d'una estratègia per transitar de la situació actual a la societat desitjada (Aguirre i Schugurensky, 2017). Per fer-ho, es fa imprescindible la pràctica de l'acció a través de la participació.

Practicar l'acció és fonamental en la formació de la ciutadania. La participació democràtica, raonada i constructiva, s'ha d'educar a partir de la seva pràctica. Aquesta és una de les assignatures pendents més importants que tenim a les aules i és especialment rellevant en la formació de les competències socials i ciutadanes. En contextos educatius, la participació s'entén de tres maneres diferents: orientada a l'estabilitat, orientada a la millora del benestar individual i col·lectiu, i orientada al canvi i a la justícia social (Sant, 2013). Són poques les seqüències didàctiques que acabin amb accions reals que no siguin participacions simulades sinó accions socials transformadores. Tampoc els llibres de text ho afavoreixen: sols un 1% de les activitats conviden l'alumnat a emprendre una acció (ICIP-ECP, 2017).

Una perspectiva transformadora comporta educar el pensament crític, els valors ètics i l'avaluació d'alternatives i, sobretot, la participació. Els llibres analitzats qüestionen poc els límits del sistema i poques vegades expliquen els canals de participació de la ciutadania (ICIP-ECP, 2017). Els factors econòmics i socials no s'acostumen a explicar des d'una perspectiva de drets, ni s'emfatitza la importància del conflicte a l'hora de conquerir drets socials i polítics.

Si el coneixement social no s'aplica a la realitat que vivim i permet millorar la vida de les persones a partir de defensar els drets i la dignitat humanes, de què serveix? (Jara i Santisteban, 2018). Els materials afavoreixen la participació ciutadana i l'acció social dels alumnes? Cal que ens preguntem fins a quin punt afavorim l'empoderament de l'alumnat per tal que actuï i doni forma, amb les seves accions, "al món que ha de venir, que no està determinat prèviament (...), sinó que serà el resultat del que tots nosaltres sapiguem i vulguem fer" (Fontana, 1997: 204).

Què podem fer?

- Tractar problemes socials rellevants amb solucions complexes
- Explicar els fenòmens de forma que s'entenguin les conseqüències econòmiques, socials i humanes de cada model econòmic i polític, identificant les responsabilitats de prendre unes decisions o altres
- Visibilitzar models socials, econòmics i polítics alternatius
- Augmentar els continguts relacionats amb la formació de la ciutadania democràtica i explicitar mecanismes de participació ciutadana
- Incorporar visions positives dels conflictes
- Incrementar els continguts i activitats que interpel·len l'alumnat i fan que es posicioni i prengui decisions
- Incrementar les activitats que deriven en accions

Com ho podem fer?

- Presentant els models polítics, econòmics i socials com models mutables i perfectibles
- Augmentant els exemples de persones i col·lectius que siguin model de participació i transformació
- Incorporant fonts que refereixin a moviments socials
- Inclouent activitats vinculades a la comunitat propera
- Incorporant fragments de la Declaració Universal dels Drets humans i altres tractats internacionals i lleis per tal que l'alumnat conegui els seus drets i comprengui el valor de defensar-los
- Augmentant les activitats que requereixin diàleg i debat
- Inclouent activitats que comportin canvis d'actituds (en la relació amb altres persones, en el consum, en la participació a l'escola, barri o societat)

#10 Perspectiva transformadora

A tall d'exemple

Imatge 29. Com transmetre que les realitats són mutables?

Sense una perspectiva temporal, els factors econòmics, socials i polítics semblen més immutables que el que són en realitat. Per transmetre la possibilitat de transformació, cal mostrar, també, que l'estat dels factors evolucionen i que les realitats dels factors socials i econòmics generalment no es donen a fatalitats, sinó a decisions conscients en base a uns models determinats.

Analiza algunes causes i conseqüències (econòmiques, socials i humanes - endògenes i exògenes) de la pobresa del país.

Identifica nombrosos indicadors per descriure el país, la majoria negatius, fet que justifica la necessitat de canvi de situació.

7 Burundi: un ejemplo de país pobre

Detrás de un nombre se encuentran millones de personas que sufren. Generalizar sobre desigualdades sociales y económicas o cuantificar una situación con indicadores no resulta suficiente para conocer una realidad. Una imagen, o conocer una realidad concreta, ayudan a empatizar con el dolor y el sufrimiento de las personas que los padecen.

A ¿DÓNDE ESTÁ BURUNDI?

La República de Burundi es un pequeño Estado de África, situado en la parte oriental del continente, en la zona de los Grandes Lagos. La superficie de Burundi es de unos 28.000 km², un poco menor que la Comunidad Autónoma de Galicia.

Limita al Norte con Ruanda, al Sur y al Este, con Tanzania y al Oeste, con la República Democrática del Congo.

POBLACIÓN

10,6 millones

POBLACIÓN MENOR DE 18 AÑOS

5,4 millones (51%)

POBLACIÓN MENOR DE 5 AÑOS

2 millones (24%)

B UNA HISTORIA DE EXPLOTACIÓN Y GUERRA

Durante siglos, en Burundi, los pueblos nativos de los *twas*, los *tutsis* y los *hutus* se han enfrentado y han luchado entre ellos y contra las adversidades del medio físico. Los *tutsis* consiguieron en siglos anteriores imponerse y controlar el gobierno en su beneficio.

En el siglo XX, la presencia de gobiernos coloniales, alemanes y belgas, se tradujo en una explotación de los recursos naturales y de las personas, el desarrollo de enfermedades devastadoras y hambrunas crónicas.

La descolonización de mediados del siglo XX añadió más dramatismo a su historia, ya que *hutus* y *tutsis* se enfrentaron por el control del poder. El balance de la situación fueron diversos golpes de Estado, cruentas guerras civiles, millones de muertos y decenas de miles de desplazados y refugiados hacia los países vecinos.

Actualmente, Burundi es gobernado como una república representativa presidencial democrática.

Soldados de Burundi escuchan a un grupo de mujeres y niños *hutus* en la frontera con la República Democrática del Congo.

ESPERANZA DE VIDA

54 años

PIB PER. CÁPITA (2013)

215 €

RÁNKING DE IDH ENTRE 187 PAÍSES

puesto 178

C ECONOMÍA DE SUBSISTENCIA, DEFORESTACIÓN Y RIESGOS NATURALES

Las hambrunas y la escasez de alimentos han sido una constante a lo largo de la historia de Burundi, especialmente en el siglo XX. La economía de Burundi está basada en la agricultura de subsistencia y el pastoreo.

Estas actividades ocupan al 90% de la población. El café se cultiva para la exportación. Dispone de algunos recursos minerales como el níquel, el uranio y el cobre, aunque carece de industria. Las playas del lago Tanganica son uno de los escasos recursos turísticos del país.

La mayor parte de sus habitantes viven en áreas rurales (el 88% de la población). El hábitat rural y la agricultura y el pastoreo itinerantes han provocado la destrucción del medio natural, la deforestación y la erosión.

El retorno de las personas refugiadas a sus comunidades de origen complica más la situación. No existen tierras suficientes para garantizar un mínimo nivel de vida a sus habitantes.

Los riesgos o desastres de tipo natural agravan las terribles condiciones de vida de las personas. Sequías, inundaciones, heladas y plagas forman parte de la vida cotidiana del país.

Como resultado de su pobreza, Burundi depende económicamente de las ayudas extranjeras.

A pesar de ser un país agrícola, Burundi tiene unas tasas de desnutrición crónica infantil muy elevadas.

DESNUTRICIÓN CRÓNICA INFANTIL

58%

POBLACIÓN QUE VIVE CON MENOS DE 1 EURO AL DÍA

81%

RÁNKING DEL ÍNDICE GLOBAL DEL HAMBRE

puesto 1

D UN FUTURO MUY INCIERTO

Aproximadamente el 80% de la población vive bajo el umbral de la pobreza. Esta pobreza y la explotación laboral aparecen como la causa de que únicamente el 68% de los alumnos y alumnas acaben la educación primaria.

Muchos huérfanos e hijos de familias que no disponen del mínimo sustento para sobrevivir son explotados por las mafias. A cambio de jornadas laborales de más de 16 horas en el servicio doméstico, según datos de Unicef, los menores reciben un sueldo de unos 10 euros al mes.

Entre hombres y mujeres prolifera el VIH/sida y son expulsados de sus comunidades.

NÚMERO MEDIO DE ESTUDIANTES POR CLASE

72 alumnos

DESNUTRICIÓN SEVERA

6% menores de 5 años

ALFABETIZACIÓN DE LOS MAYORES DE 15 AÑOS

86,9%

TASA DE CRECIMIENTO DE LA POBLACIÓN

2,8%

1. Localiza Burundi en un planisferio. Concreta con qué países mantiene fronteras. ¿Es un país situado en el hemisferio Norte o Sur?
2. ¿Cómo resumirías la situación de Burundi a una persona que no ha estado nunca en este país?
3. ¿Qué datos estadísticos serían útiles para demostrar tus afirmaciones?
4. Elabora, con las informaciones anteriores, un cartel que incluya:
 - Una frase o eslogan que sintetice la idea más importante de lo que es el país.
 - Unas fotografías que pongan de relieve la situación de Burundi.
 - Algunos gráficos con datos significativos alusivos a las temáticas que consideres oportunas.
 - Unos textos breves que acompañen a las ilustraciones para completar las informaciones y el mensaje.

Retos, conflictos y desigualdad 239

238 Tema 12

Per acabar d'incloure la perspectiva transformadora es podria...

- Esmentar factors del país que obrin la porta a la transformació de la situació de pobresa, com el fet de ser un país extremadament ric en minerals.
- Mostrar una visió al llarg del temps que copsi la millora (o empitjorament) dels indicadors estudiats.

Imatge 30. Com lligar el pensament crític amb l'actitud transformadora?

L'anàlisi i la reflexió respecte de les perversitats del sistema implica el risc de portar a un excés de negativitat, o a desmotivar a l'alumnat a esdevenir ciutadans i ciutadanes actives, perquè "està tot perdut".

#10 Perspectiva transformadora

Per aquest motiu, la perspectiva de pensament crític ha d'anar lligada a la perspectiva transformadora i convidar a pensar críticament com a primer pas per al compromís ciutadà. En el següent exemple, es convida a la transformació des de lo relacional (canvi d'actitud envers les persones pobres) fins a lo social (col·laboració amb entitats solidàries).

Denuncia la desigualtat, amb una perspectiva evolutiva.

eix transversal
educació cívica

Pobresa i marginació

- Fes una llista de vint països del Tercer Món i classifica'ls segons el continent al qual pertanyen.
- Explica ara breument què és l'anomenat Quart Món.

La desigualtat entre els pobles i entre les persones augmenta progressivament amb el pas del temps: els rics són cada vegada més rics i els pobres no troben sortides econòmiques viables. El 15 % de la població mundial posseeix el 79 % de la riquesa del planeta i el 85 % de la humanitat, el 21 % restant.

Als països rics, el creixement econòmic i el progrés tecnològic ens permeten reduir la jornada laboral, abaratir els costos de producció, consumir cada vegada més, etc. En canvi, els països pobres no poden accedir a la tecnologia industrial i s'han de limitar a produir primeres matèries, infravalorades en els mercats internacionals.

Una quarta part de la humanitat viu en un estat de pobresa total, és a dir, no disposa de recursos per satisfer les necessitats bàsiques, com ara l'alimentació, l'educació, la sanitat, etc.

Busca informació sobre la proposta de condonació del deute exterior dels països del Tercer Món i explica breument en què consisteix.

Tria un país del Tercer Món i contacta amb una ONG que hi treballi per obtenir informació sobre un noi o noia —amb noms i cognoms— de la teva edat i d'aquell país. Compara la seva trajectòria vital amb la teva a partir dels fets que consideris més destacats de la vostra vida.

Busca informació sobre la campanya del 0,7 % i explica en què consisteix.

Tingues en compte:

- La pobresa no és una fatalitat irremediable. Que el món sigui com és i que la riquesa estigui mal repartida no vol dir que no s'hi pugui fer res.
- Mira de participar en programes d'ajuda al Tercer Món o en grups del teu barri, població o comarca que promoguin la solidaritat.
- Evita tenir una actitud de prepotència o de menyspreu respecte a les persones econòmicament més desfavorides. Pensa i recorda que has tingut la gran sort de néixer entre el 15 % de la humanitat que forma la minoria rica del planeta.

Permet conèixer els moviments socials internacionals (condonació del deute).

Convida a l'acció, des de la col·laboració amb ONG solidàries, i des de l'actitud de respecte a les persones pobres.

Per acabar d'incloure la perspectiva transformadora es podria:

- Problematitzar la utilització de certs termes ("Tercer món"/països empobrits)
- Analitzar les causes de la pobresa i la desigualtat de forma més complexa
- Fer reflexionar sobre el model econòmic i polític.

Analitza algunes de les causes de la pobresa

Imatge 31. Com promoure la transformació del centre educatiu?

El plantejament per competències és una bona motivació per a plasmar els aprenentatges sobre economia i sistemes democràtics. En l'exemple escollit es convida a l'alumnat a portar a la pràctica els seus aprenentatges i organitzar una assemblea de classe com a forma de practicar la democràcia.

#10 Perspectiva transformadora

És una activitat que porta a l'acció real a partir d'una problemàtica que s'ha de resoldre mitjançant una assemblea.

4 Treball col·laboratiu. L'assemblea

S'entén com a assemblea l'òrgan representatiu dels membres d'una organització o una institució. En la teoria política, les assemblees són les reunions en què totes les persones afectades per un afer determinat poden donar la seva opinió o decidir sobre un tema directament i sense representants.

En aquest tipus d'assemblees se sol preferir la decisió per consens per arribar a uns acords mínims que siguin acceptables per a tothom i reservar les votacions per als casos en què no hi ha possibilitat d'acord.

Imagineu que el vostre centre escolar ha rebut una ordenança municipal que informa que els arbres seran talats durant l'estiu, aprofitant les vacances.

Als passadissos es perceben opinions diverses i considereu que caldria debatre-ho entre tots i recollir les opinions per consensuar un posicionament com a alumnes del centre:

- a) Cerqueu informació relativa al cas i analitzeu les raons en què es fonamenta cada opinió.
- b) Elaboreu un sistema assembleari a l'institut per recollir l'opinió de tots els alumnes i poder plantejar alternatives possibles.
- c) Disseneu un calendari amb les reunions de tots els tipus (per cursos, per delegats i delegades, per representants, per consells, per comissions, entre d'altres).

Permet conèixer i dur a terme una assemblea amb tot el que implica: organització, planificació, recollida d'opinions de tot l'alumnat, reunions, plantejar solucions...

Per acabar d'incloure la perspectiva transformadora es podria:

· Partir d'un problema real de l'escola.

Per saber-ne més...

De Alba, Nicolás; García-Pérez, Francisco F. i Santisteban, Antoni (2012). *Educar para la participación ciudadana en la enseñanza de las ciencias sociales*. Sevilla: Díada Editora.

Gutierrez, M. C. y Pagès, Joan. (2018). *Pensar para intervenir en la solución de las injusticias sociales*. Pereira. Ediciones de la Universidad Tecnológica de Pereira.

Sant, Edda (2013). ¿Qué enseño cuando enseño a participar críticamente a mi alumnado? *Enseñanza de las Ciencias Sociales*, 12, 63-76.